

HENRYKA KAROLEWSKA
Książnica Pedagogiczna
im. A. Parczewskiego w Kaliszu
ORCID 0000-0002-9949-114X

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 19
LITERATKI, SPOŁECZNICZKI,
REGIONALISTKI
KALISZ 2019
ISSN 1426-6547

HELENA DOBRZYŃSKA, NAUCZYCIELKA I SERCANKA (1870-1920)

Na przełomie XIX i XX w. w Kaliszu doszło do dużego ożywienia w środowisku kobiet z inteligencji. Rozwój ruchu emancypacyjnego nastąpił przy udziale młodych, wykształconych kobiet, także nauczycielek. Wiele z nich związanych było z Kaliszem tylko przez kilka lat, jednak był to czas znaczący dla ich wyborów życiowych. Wymienić tu można choćby siostry Dobrzyńskie.

Życie i działalność Ludwika Dobrzyńskiej-Rybickiej, wybitnej filozofki i działaczki, jednej z pierwszych kobiet-profesorów na Uniwersytecie Poznańskim było przedmiotem zainteresowania kilku badaczy i regionalistów¹. Doczekała się nawet ulicy na poznańskim Strzeszynie Literackim². Natomiast w cieniu Ludwika pozostaje jej młodsza siostra Helena Romana, nauczycielka i zakonnica. W niniejszym artykule autorka stara się przedstawić postać Heleny przede wszystkim na podstawie wspomnień spisanych po jej śmierci przez zakonnice klasztoru Sacré-Cœur we Lwowie³.

Helena urodziła się 27 II 1870 r. w Łowęcicach koło Śremu, w rodzinie hrabiego Ludwika Józefa Dobrzyńskiego i Ludwika z Moraczewskich⁴. W kolejnych latach z tego małżeństwa urodziło się jeszcze troje dzieci: Izabella

¹ Ewa Andrysiak, „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika Izabela (1868-1958)”, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej*, t. 2, red. Danuta Wańka (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2003), 58-59; Dobroslawa Gucia, „Ludwika Dobrzyńska-Rybicka – hrabianka i profesor”, *Przegląd Wielkopolski* 1 (2016): 43-49; Maria Plewkiewicz, „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika”, w: „Słownik Pracowników Książki Polskiej”, red. Irena Treichel (Warszawa-Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972), 176-177; te same, „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika Izabela (1868-1958)”, w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, kom. red. Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski (Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983), 152.

² Zob. <http://fundacjakochaniapoznania.pl/ulice-kobiet-ludwika-dobrzyńska-rybicka> [dostęp: 8 grudnia 2019].

³ *Siostra Helena Dobrzyńska (1870-1920)*. Wspomnienia przesłane przez s. Genowefę Łukaszewicz z Archiwum Prowincjalnego Sacré-Cœur w Warszawie, w posiadaniu autorki, dzięki życzliwości i pomocy ks. Jana Ludwiczaka, dyrektora Biblioteki WSD w Kaliszu.

⁴ Tamże, 2.

Romana (1872, zmarła na ospę po 12 dniach), Cezary Piotr (1873) i Maria Kazimiera (1875-1888)⁵. Dzieci uczyły się najpierw w domu pod kierunkiem matki – osoby o wysokiej kulturze intelektualnej i wyjątkowej urodzie. Ojciec już w 1875 r. wyjechał „w daleką podróż”, a rok później małżonkowie rozwiedli się. Po utracie zadłużonego majątku matka Heleny zamieszkała z dziećmi na dwa lata w Poznaniu, później w Śremie. Przygotowywała swoje córki do wykonywania zawodu nauczycielki, szczególnie nacisk kładąc na ich edukację muzyczną⁶. Warto wspomnieć, że zaprzyjaźniony z rodziną biskup Edward Likowski⁷ osobiście przygotował Helenę do I Komunii św.⁸ Edukację uzupełniała w Paryżu, a w 1889 r. ukończyła Wyższą Szkołę Żeńską Anny i Anastazji Danysz w Poznaniu i zdała egzamin nauczycielski.

W 1888 r. zmarła najmłodsza z rodzeństwa, trzynastoletnia Maria. Jej brat Cezary tymczasem, mimo sprzeciwu matki, przerwał naukę w śremskim gimnazjum i wstąpił do Towarzystwa Jezusowego⁹.

Okolo 1893 r. Ludwika Dobrzyńska zamieszkała z dziećmi w Kaliszu. Wraz z siostrą Heleną były uczestniczkami zebrań w ramach kobiecych „piątków literackich” organizowanych przez Felicję Łączkowską¹⁰. Szybko dostrzeżone błyskotliwość i erudycja młodej Ludwiki sprawiły, że stała się jedną z najaktywniejszych prelegentek spotkań, przedstawiając tematy poświęcone nie tylko literaturze, ale i sztuce¹¹. Klimat spotkań, dyskusje z najbliższymi przyjaciółkami o religii i filozofii wpływały na osobowość obu sióstr. Z czasem Ludwika „zaczęła przeżywać bardzo silnie różne wspomnienia, wrażenia, nadawać im formę nowel”¹². Od 1901 r. teksty jej dramatów, nowel, obok recenzji teatralnych i wystaw, publikowała „Gazeta Kaliska”¹³.

⁵ Gucia, „Ludwika Dobrzyńska-Rybicka”, 4.

⁶ Tamże.

⁷ Bp Edward Likowski, biskup pomocniczy poznański w latach 1887-1914, arcybiskup metropolita gnieźnieński i poznański oraz prymas Polski w latach 1914-1915. Profesor seminarium duchownego w Poznaniu. Członek Akademii Umiejętności od 1887, a w latach 1895–1915 prezes Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Doctor honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1900). Zob. Adam Galos, „Likowski Edward (1836-1915)”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972) 330-332.

⁸ *Siostra Helena Dobrzyńska*, 2.

⁹ [„Kraków”], *Wiarus Polski* 24 (1896): 3.

¹⁰ Ewa Andrysiak, Henryka Karolewska, *Felicja Łączkowska (1859-1932) nauczycielka i działaczka społeczna*. (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2018), 48-49.

¹¹ „Katakumby kaliskie. Kartki ze wspomnień E. Bohowiczowej”, *ABC Kaliskie* 174 (1932): 3.

¹² Gucia, „Ludwika Dobrzyńska-Rybicka”, 45.

¹³ Ich spis znajduje się w bibliografii Danuty Wańki, *Kalisz i ziemia kaliska na łamach „Gazety Kaliskiej”*. (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1998).

Wkrótce rodzinę Dobrzyńskich spotkała kolejna tragedia. Po sześciu latach nowicjatu, 29 I 1896 r. Cezary zmarł na gruźlicę w Kolegium Jezuitów w Krakowie w wieku 23 lat¹⁴. Siedem miesięcy później, jego siostra Ludwika poślubiła w Kaliszu dużo starszego wdowca Karola Rybickiego, aptekarza i działacza społecznego¹⁵. Natomiast Helena stała się jedną z najgorliwszych członkiń kongregacji Dzieci Maryi. Podjęła się przez kilka lat nauczania małych dzieci, prowadząc z siostrą Ludwiką nielegalne komplety w tajnej sieci szkół.

Ludwika i Helena Dobrzyńskie, ok. 1903 r.
Ze zbiorów Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu

Praca nad sobą rozbudziła w Helenie powołanie zakonne, pielęgnowane przez ks. Włodzimierza Jasińskiego¹⁶. W pewnym momencie zdawało się jej, że ma powołanie do Karmelu, ale kierownik duchowy skierował ją do Sacré-Cœur. 4 VII 1903 r. przekroczyła próg domu zakonnego we Lwowie¹⁷. Później wielokrotnie

¹⁴ [„Kraków”], 3.

¹⁵ Archiwum Państwowe w Kaliszu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Mikołaja w Kaliszu, sygn. 58, s. 27, akt 63.

¹⁶ Paweł Pawlaczyk, „Jasiński Włodzimierz (1873-1965)”, w: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. 3, red. Danuta Wańka (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2007), 176.

¹⁷ Przed podjęciem ostatecznej decyzji powierzyła swój zamiar znanemu ojcu kapucynowi w Krakowie. Gdy przedstawił jej życie zakonne w najczarniejszych barwach ukazując cierpienia, krzyże, umartwienia wypełniające codzienność. Helena odpowiedziała: „Właśnie tego szukam, drogi ojcze”. Zob. *Siostra Helena Dobrzyńska*, 3.

Ludwika Dobrzyńska-Rybicka.
Ze zbiorów Archiwum Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu

w trudnych momentach lubiła powtarzać: „poślubiłam krzyż”. Matka Bisch, która najdłużej towarzyszyła jej w życiu, pisze:

Ona rzeczywiście poślubiła krzyż, jej temperament wydawał się stworzony do cierpienia: wrażliwa, głęboko przeżywała trudności, ale zawsze je dzielnie znosiła. Jej zapał apostołski rozbudzał pragnienia poświęcenia się i chciała pracować w różnych dziedzinach, które, jak sądzono, nie były dla niej¹⁸.

Nowicjat Dobrzyńskiej, rozpoczęty w Riedenburgu obłóczynami 20 X 1903 r., był dość pracowity. Pracując w szkole dla ubogich prowadziła lekcje z zapałem i wielkim sukcesem. Długo pamiętano tam postać tej polskiej nowicjuszki, „miała tak dobry uśmiech i coś bardzo serdecznego w sobie”¹⁹. W 1905 r. złożyła pierwsze śluby i razem z młodymi siostrami Polkami rozpoczęła pracę z dala od ojczyzny.

W 1911 r. wyjechała do Juwenatu (Niższego Seminarium Duchownego) w Rivoli (Włochy), co sprawiło jej wielką radość. Jedna z juwenistek z tego okresu mówiła o jej gorliwości i prawie dziecięcej prostocie:

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

Skromność bezwiednie podkreślała wielkie dary jej inteligencji i dzięki temu kochałyśmy ją jeszcze bardziej. Cóż powiedzieć o jej probacji, na którą pojechała z Włoch do Belgii w sierpniu tego samego roku. To było pierwsze zebranie pod kierunkiem matki Stuart²⁰, mówiła później siostra Dobrzyńska, najszcześniejszy czas mojego życia. Bardzo dużo korzystała z tej podwójnej formacji. Pokochała zwyczaj i ducha Zgromadzenia²¹.

Po ślubach wieczystych złożonych 20 II 1912 r. Dobrzyńska wróciła do Lwowa. Wkrótce powierzono jej kierownictwo szkoły. Bardzo umiejętnie prowadziła nauczycieli zostawiając każdemu pewien zakres inicjatywy, ale czuwając nad wszystkim. Była wychowawczynią najwyższej klasy, uczyła w szkole, miała dyżury w pensjonacie oraz przygotowywała młode siostry do zdawania egzaminów uprawniających do zawodu nauczycielskiego. Jednak pierwsza wojna światowa rozproszyła wspólnotę zakonną. Dobrzyńska wyjechała z wygnańczą grupą sióstr do Wiednia.

Tam matka Waldstein „rozszerzyła” mury klasztoru i bardzo serdecznie przyjęła przybywające. Siostra Dobrzyńska pracowała we wszystkich urzędach: infirmerii, spiżarni, szczególnie, opiekując się rannymi. Była niezmordowana, we dnie i w nocy, znajdując zawsze życzliwe słowo. Znając wiele języków, którymi posługiwali się żołnierze, była ich tłumaczką z wielką gracją, która wydawała się u niej zupełnie naturalna i stawała się podwójnie cenną w tym azylu cierpienia²².

Gdy tylko było to możliwe, wróciła do Lwowa, by podjąć swe obowiązki szkolne dla małej grupy dzieci. Na początku 1918 r. było już ponad 70 dzieci w półpensjonacie i 20 eksternistek, gdy nagle wybuchły walki ukraińsko-polskie i bitwa o Lwów. Ten okres nieustannych alarmów był dla delikatnej konstrukcji osobowościowej H. Dobrzańskiej niemałą próbą. Gdy tylko zwyciężyli Polacy, przełożone zorganizowały jej kilkutygodniowy odpoczynek w Zbylitowskiej Górze. Po powrocie czekała ją ciężka praca, chodziło o dokonanie koniecznych zmian w stylu nauczania zachowując jednak ducha zakonnego²³.

Mianowana oficjalnie dyrektorką, Dobrzyńska podwoiła swą gorliwość w wykonywaniu nowych obowiązków. Przynaglana potrzebami, brała dyżury w sali naukowej, na portierni lub w rozmównicy dziewcząt. Starsze uczennice coraz bardziej doceniały prowadzone przez nią lekcje, jej szerokie horyzonty myślowe

²⁰ Matka Janet Stuart (1857-1914), przełożona generalna Towarzystwa Najświętszego Serca (1911-1914). Zob. <https://www.siostry-sc.pl/kim-jestesmy/osobowosci-zgromadzenia/11327-matka-stuart-wzor-dla-zakonnicy-aktywnych> [dostęp: 8 grudnia 2019].

²¹ *Siostra Helena Dobrzyńska*.

²² Tamże.

²³ Tamże.

*Klasztor P. P. Sercanek w Zbylitowskiej Górze obok Tarnowa r. 1915.
Kloster Sacrecoeur b. Tarnow 1915.*

Pocztówka. Zbiory prywatne

i erudycję, zdolność rozwiązywania sytuacji konfliktowych, zrozumienie dla nowoczesnych metod, a jej życzliwy sposób bycia zjednywał serca profesorów i rodziców przychodzących do niej po radę. Siostry były też zaskoczone tym, co można by nazwać pewnym wyciszeniem emocji Dobrzyńskiej, które zresztą nigdy nie zakłócały wzajemnych kontaktów. Jej pracy często towarzyszyło cierpienie fizyczne²⁴. Niekiedy zapalenie nerwu powodowało ból prawie nie do zniesienia i długie nieprzespane noce²⁵. Mimo to nazajutrz wstawała o tej samej porze i podejmowała pracę tak, jakby jej nic nie dolegało. Gdy w lipcu 1920 r. weszli do Lwowa bolszewicy i wyrzucili zakonnice z ich domu, Dobrzyńska wyjechała razem z towarzyszkami do klasztoru w Zbylitowskiej Górze (powiat tarnowski). Czuła się tam coraz bardziej wyczerpana i mówiła o swoim bliskim końcu. Ciężka choroba gwałtownie ją wyniszczała, jednak do końca była przytomna. Ona, która tak zawsze bała się śmierci, odeszła spokojnie i prawie niezauważalnie, po przyjęciu Sakramentu Chorych. Była przy niej matka Maria Bisch. Pogrzeb Dobrzyńskiej odbył się 24 IX 1920 r.²⁶

Matka Heleny, Ludwika Dobrzyńska z Moraczewskich zmarła w 1924 r., w wieku 77 lat w Poznaniu, przeżywszy męża i czworo swoich dzieci.

Siostra Heleny Ludwika, po wyjeździe z Kalisza, przez kilka lat współpracowała z „Gazetą Kaliską”. Zdobywając kolejne szczeble kariery naukowej, działając

²⁴ Tamże, s. 4.

²⁵ Chorowała na gruźlicę kości ramienia. „Św. p. Wielebna Matka Helena Dobrzyńska”, *Kurier Poznański* 242 (1920): 2.

²⁶ *Siostra Helena Dobrzyńska*, 4.

m.in. na rzecz równouprawnienia kobiet w sferze społecznej i politycznej i organizowania odrodzonej Polski, wspominała pełne nadziei lata końca XIX w., czasu „budowania się wewnętrznego” młodego pokolenia w myśl hasła „Czyn a nie słowa”²⁷. Wierna mu była także Helena Dobrzyńska.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

„L.D.R. In memoriam”, *Kurier Poznański* 158 (1923): 5.

„Katakumby kaliskie. Kartki ze wspomnień E. Bohowiczowej”, *ABC Kaliskie* 175 (1932): 3.

Siostra Helena Dobrzyńska (1870-1920). Wspomnienia przesłane przez s. Genowefę Łukaszewicz z Archiwum Prowincjalnego Sacré-Coeur w Warszawie.

[„Kraków”], *Wiarus Polski* 24 (1896): 3.

„Św. p. Wielebna Matka Helena Dobrzyńska”, *Kurier Poznański* 242 (1920): 2.

OPRACOWANIA

Andrysiak, Ewa. 2003. „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika Izabela (1868-1958)”. W: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej*, t. 2, red. Danuta Wańka, 58-59. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Andrysiak, Ewa, Henryka Karolewska. 2018. *Felicja Łączkowska (1859-1932) nauczycielka i działaczka społeczna*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Galos, Adam. 1972. Likowski Edward (1836-1915). W: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, 330-332. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Gucia, Dobrosława. „Ludwika Dobrzyńska-Rybicka – hrabianka i profesor”, *Przegląd Wielkopolski* 1 (2016): 43-49.

Pawlaczyk, Paweł 2007. „Jasiński Włodzimierz (1873-1965)”. W: *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej ziemi kaliskiej*, t. 3, red. Danuta Wańka, 176. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Plewkiewicz, Maria. 1972. „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika”. W: *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, red. Irena Treichel, 176-177. Warszawa-Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Plewkiewicz, Maria. 1983. „Dobrzyńska-Rybicka Ludwika Izabela (1868-1958)”. W: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, kom. red. Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski. 152. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wańka, Danuta. 1998. *Kalisz i ziemia kaliska na łamach „Gazety Kaliskiej”*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

²⁷ „L.D.R. In memoriam”, *Kurier Poznański* 158 (1923): 5.

HELENA DOBRZYŃSKA NAUCZYCIELKA I SERCANKA (1870-1920)

SŁOWA KLUCZOWE

Helena Dobrzyńska, Ludwika Dobrzyńska-Rybicka nauczycielka, Kalisz, sercanka, szkoła klasztorna, Lwów, Zbylitowska Góra

STRZESZCZENIE

Helena Dobrzyńska, urodzona w rodzinie ziemiańskiej, w latach 1893-1903 mieszkała z matką i siostrą Ludwiką Dobrzyńską-Rybicką w Kaliszu. Siostry były uczestniczkami zebrań kobiecych „piątków literackich”, prowadziły nielegalne komplety w ramach tajnej sieci szkół. Helena była członkinią Stowarzyszenia Dzieci Maryi. Praca nad sobą rozbudziła w niej powołanie zakonne i w 1903 r. wstąpiła do Sacré-Cœur we Lwowie. Tam powierzono jej kierownictwo szkoły klasztornej. Po wybuchu I wojny wyjechała z wygnańczą grupą siostr do Wiednia, gdzie opiekowała się rannymi żołnierzami i była ich tłumaczką. Po powrocie do Lwowa, jako zasłużona nauczycielka, kierowała szkołą zakonną. Przeżycia wojenne i ciężka choroba doprowadziły do jej śmierci w klasztorze w Zbylitowskiej Górze.

HELENA DOBRZYŃSKA TEACHER AND HANDMAID OF THE SACRED HEART OF JESUS (1870-1920)

KEYWORDS

Helena Dobrzyńska, Ludwika Dobrzyńska-Rybicka teacher, Kalisz, Handmaid of the Sacred Heart of Jesus, monastery school, Lviv, Zbylitowska Góra

ABSTRACT

Helena Dobrzyńska, born in a landed gentry family, lived in Kalisz with her mother and sister Ludwika Dobrzyńska-Rybicka in the years of 1893-1903. The sisters participated in women's 'literary Fridays' meetings', they conducted illegal lectures as part of a secret school network. Helena was a member of the Children of Mary Association. Self-development awakened her religious vocation and in 1903 she joined the Sacré-Cœur in Lviv. There she was entrusted with the management of the monastery school. After the outbreak of World War I, she left with an exile group of sisters to Vienna, where she looked after wounded soldiers and was their translator. After returning to Lviv, as a distinguished teacher, she headed the religious school. War experiences and a serious illness led to her death in the monastery in Zbylitowska Góra.